

МУЛЬТИВЕКТОРНІСТЬ ПРЕДИКАЦІЇ ПОШИРЮВАЧІВ СЕМАНТИЧНОЇ МОДЕЛІ РЕЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У статті досліджується мультивекторність предикації поширювачів семантичної моделі речення польської та української мов. Під мультивекторністю предикації поширювачів пропонуємо розуміти як монозалежність семантичного значення аналізованих компонентів, так і полізалежність, причому визначальним компонентним зв'язком вважаємо прямо чи опосередковано спрямований вектор між власне традиційним предикатом і поширювачем.

Ключові слова: мультивекторність, речення, семантика, поширювач, розширена модель, функція, предикат, ініціальна позиція, медіальна позиція, фінальна позиція, семантична структура речення.

Лінгвістичним дослідженням останніх десятиліть притаманне активне вивчення предикації як смислового поєднання суб'єктно-предикатних компонентів речення, що проявляється за умови наявності ідентифікації центру окремої події, ситуації, що функціонує на рівні синтаксичної категорії. Традиційно вказують на комплексність предикації, яка полягає у єдності перш за все двох синтаксичних категорій: категорії часу, актуалізаційної за своєю природою, та категорії модальності, що вказує на інтерпретоване мовцем відношення змісту речення до дійсності [13, 520]. У концепції О. В. Кульбабської, предикація – це план змісту речення, категорія, яка охоплює семантико-синтаксичні відношення предиката і субстанціональної синтаксеми у функції суб'єкта, який безпосередньо корелює з предметом думки [9, 37].

Тоді як предикативність, на думку І. Р. Вихованця, доцільно зараховувати до категорій об'єктивного семантико-синтаксичного змісту, що виражає ознаки (в широкому розумінні), і розподіляє її на менші величини, своєрідні підкатегорії [2, 250]. Так, О. Г. Межов, зазначає, що категорія предикатності реалізується в мінімальній семантико-синтаксичній одиниці, яка є центральною синтаксемою семантико-синтаксичної структури елементарного простого речення [10, 52]. Тому їх (мінімальні семантико-синтаксичні одиниці) можна співвіднести із досліджуваними нами компонентами поширювального плану, які теж служать виразниками власне -ознак стану, дії, властивості, відношення та ін.

Українські лінгвісти визначають типи синтаксичних одиниць на ґрунті послідовного розмежування різних рівнів реченнєвої структури, зокрема формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних функцій, які безпосередньо корелюють із синтаксичними зв'язками та семантико-синтаксичними, синтаксичними, семантичними позиціями, запрограмованими як формальними, так і смисловими компонентами [2, 11; 6, 212; 11, 25; 9, 58].

Актуальність запропонованої роботи вбачаємо у гносеологічній необхідності внести конкретну ясність щодо основних принципів категорійного розмежування предикації поширювачів речення. Різнопольярні аспекти структури, семантики й функціонування реченнєвих одиниць досліджували Н. Д. Арутюнова [1], І. Р. Вихованець [2; 3], А. П. Загнітко [6], В. І. Кононенко [7], О. В. Кульбабська

[9], О. Г. Межов [10], М. В. Мірченко [11], Grzegorzycykowa R. [14], Milewska B. [15], Przybylska R. [16], Pustejovsky J. [17], Wierzbicka A. [18] та ін.

Мета наукового дослідження полягає у проведенні порівняльного аналізу мультивекторність предикації поширювачів семантичної моделі речення польської та української мов, з урахуванням реченнєвотвірного потенціалу семантичних компонентів та комплексів. Застосування зіставно-типологічного методу при аналізі польських та українських речень дає можливість встановити еквівалентні співвідношення між спорідненими мовами, розглянути спільні та відмінні тенденції функціонування тих чи тих компонентів речення [8, 249].

Під мультивекторністю предикації поширювачів пропонуємо розуміти як монозалежність семантичного значення аналізованих компонентів, так і полізалежність, причому визначальним компонентним зв'язком вважаємо прямо чи опосередковано спрямований вектор між власне традиційним предикатом і поширювачем.

Як зазначають науковці [1; 14; 6; 5; 7; 10; 9; 11; 12; 8 та ін.], однією із тенденцій розвитку сучасного слов'янського синтаксису є збільшення кількісного й якісного потенціалу реченневих одиниць поширювальної структури, що свідчить, з одного боку, про розширення діапазону використання компонентів загальної моделі P_0 (Praep + S_X) / P_0 (Adverb) / P_0 (S_X + Adj $_X$) / P_0 (S_X + S_X), а, з другого боку, про збагачення різноманітними смисловими конотаціями глибинної структури речення.

У нашій теоретичній концепції поширювачі кваліфікуємо як мінімальні синтаксичні одиниці, що характеризуються сукупністю і структурованою єдністю семантичного значення, яке впливає із синтезу одного, двох чи більше компонентів, яким притаманні комбіновані семантико-синтаксичні властивості і які мають потенціал виступати в ролі синтаксеми як субстанціального, так і предикатного плану [4, 13]. М. В. Мірченко, беручи до уваги відмінності між реченням та іншими одиницями синтаксису, зазначає: «Як одиниця-конструкція речення має такі ознаки-характеристики, що надають йому особливого статусу і відрізняють від інших синтаксичних одиниць – мінімальної синтаксичної одиниці, словосполучення, синтагми, які є рангово нижчими, оскільки за своїми формальними властивостями, характером синтаксичних зв'язків, семантико-синтаксичних відношень, функціями не мають визначальних синтаксичних, типових тільки для речення ознак, а лише можуть входити у внутрішні параметри речення, становлячи його частину змісту й форми» [11, 9].

Сучасна ідея щодо ідентифікації поширювачів моделі речення нами розроблена і висвітлюється у репрезентованій нижче ієрархічно побудованій за принципами семантичного і функціонального навантаження системі граматичних компонентів та комплексів:

1. P_0 (Adverb);
2. P_0 (S_X);
3. P_0 (Praep + S_X);
4. P_0 (Adverb + Adverb);
5. P_0 (S_X + S_X);
6. P_0 (Sentence).

Векторна специфіка компонентів поширювального характеру структурної моделі речення більшою чи меншою мірою, резюмуючи проаналізовані контекстні ситуації, наближена до еквівалентності в польській та українській граматичних системах. Порівняймо: *Leży w **łagodnym, śnieżnym zagłębieniu**, na boku, z nogami wyciągniętymi przed siebie, głowę ma lekko uniesioną, jakby spoczywał na poduszce* (O. Tokarczuk) – модель поширювача із локативною семантикою

[w+ S_6 + Adj $_6$ + Adj $_6$]; *Krezus odpokutował za **grzech swojego prapradziada*** (R. Kapuściński) – модель поширювача із каузальною семантикою [za + S_4 + Pron $_4$ + S_4]; *Przyniosę maszynkę **jutro*** (J. Iwaszkiewicz) – модель поширювача із темпоральною семантикою [Adverb] // ***В полі вітер шука порожнини, котить небом Чумацький Віз*** (М. Вінграновський) – модель поширювача із локативною семантикою [w+ S_6]; ***За роки навчання Інна встигла зріднитися з біленьким цим своїм градом*** (О. Гончар) – модель поширювача із темпоральною семантикою [za + S_4 + S_4]; ***Вранці встане шахтар – не побачить, як і сонце сходить*** (О. Гончар) – модель поширювача із темпоральною семантикою [Adverb].

Розглянемо польське речення моделі поширювача [w+ S_6 + Adj $_6$ + Adj $_6$] *Leży w **łagodnym, śnieżnym zagłębieniu**, na boku, z nogami wyciągniętymi przed siebie, głowę ma lekko uniesioną, jakby spoczywał na poduszce* (O. Tokarczuk), де поширювальна конструкція *w łagodnym, śnieżnym zagłębieniu* знаходиться під прямим впливом векторно направленої сили предиката: предикат → поширювач, що вказує на обмежену самостійність у функціонуванні досліджуваного елемента.

Охарактеризуємо українське речення моделі поширювача [w+ S_6] ***В полі вітер шука порожнини, котить небом Чумацький Віз*** (М. Вінграновський), в якому можемо прослідкувати зворотно наплавлену векторну предикацію: поширювач ← предикат, що зумовлено ініціальною позицією семантичного компонента, але у зіставленні із попередньо репрезентованим прикладом, враховуючи семантичну значущість, відмінностей не спостерігаємо.

Проаналізуємо польське речення моделі поширювача [za pomocą + S_2 + Adj $_2$ + S_2] *norze przy ulicy Łaziennej **jedynym wielkim osiągnięciem** byłoby wyrzeknięcie się, **za pomocą kawałka mocnego sznurka, własnego życia*** (Z. Smektała). Семантичний комплекс *za pomocą kawałka mocnego sznurka*

виступає в ролі інструменталія, що реалізується в типовому оточенні при дієслівній одиниці на позначення дії за наступною схемою: предикат → поширювач. З огляду на семантичну і граматичну відокремленість компонента поширювального плану можемо вказувати на його перевагу, порівнюючи із наступним українським прикладом, в якості потенційно можливої самостійної предикації, що має можливість змінити напрям вектора (предикат ← поширювач).

Розглянемо речення моделі поширювача [за допомогою + S₂] *Можна було його змінити на краще за допомогою слів* (Ю. Андрухович), де семантичний компонент, займаючи фінальну позицію, проектується як інструменталіс із типологічним значенням засобу реалізації дії, який функціонує в реченні у складі валентної рамки предиката і насичений метафорично значе нневою вагомністю. Векторна специфіка: предикат → поширювач.

Як бачимо, різноманітність як структурного, так і семантичного комбінування поширювачів моделі речення дає можливість більш детально простежити спільні та відмінні риси не тільки між одиничними поширювачами, але й між простими і складними, враховуючи також і міжмовну контрастивність. Щодо семантичного розгалуження поширювачів, то варто зазначити про їхню поліфункціональність з огляду на позиційну інтерпретацію по всій реченнєвій площині, що в свою чергу в окремих випадках є визначальною в плані ядерності смислу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы : [монографія] / Н. Д. Арутюнова. – 3-е изд., стер. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 383 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 224 с.
4. Воробець О. Д. Постпозиція поширювача семантичної структури речення у лінгвістичному вимірі / О. Д. Воробець // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки : мовознавство. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун, 2015. – № 6 (307). – С. 12–16.
5. Воробець О. Д. Прийменниково-субстантивний комплекс у семантико-синтаксичній структурі речення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / О. Д. Воробець. – Івано-Франківськ, 2012. – 20 с.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
7. Кононенко В. І. Мова. Культура. Стиль : Збірник статей / В. І. Кононенко. – К. ; Івано- Франківськ : Плай, 2002. – 460 с.
8. Кононенко І. В. Прикметникові предикатив українській і польській мовах / І. В. Кононенко // Тенденції розвитку української лексики та граматики. – Warszawa : Wyd-wo Uniw-tu Warszawskiego, 2014. – № 1. – С. 249–266.
9. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : [монографія] / О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 672 с.
10. М ежов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : [монографія] / О. Г. М ежов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.
11. М ірченко М . В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / М . В. М ірченко. – 2-ге вид., переробл. – Луцьк : Вежа, 2004. – 393 с.
12. Предикат у структурі речення : [монографія] / за ред. акад. НАПН України В. І. Кононенка. – К. ; Івано-Франківськ ; Варшава : Вид-во Прикар патського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 408 с.
13. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: В. М . Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М . П. Зяблюк [та ін.]. – 3-є в ид., зі змінами і доповн. – К. : Українська енциклопедія ім. М . П. Бажана, 2007. – 856 с.
14. Grzegorzczukowa R. Wprowadzenie do semantyki językoznawczej / R. Grzegorzczukowa. – Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN, 2011. – 224 s.
15. M ilewska B. Słownik przyimków wtórnych / B. M ilewska. –Gdańsk : Wydawn. Uniw. Gdańskiego, 2003. – 291 s.
16. Przybylska R. Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej / R. Przybylska. – Kraków : TAIWPN Universitas, 2002. – 608 s.
17. Pustejovsky J. The Syntax of Event Structure / J. Pustejovsky // The language of time: a reader. – Oxford ;

New York : Oxford University Press, 2005. – S. 33–60.

18. Wierzbicka A. *Semantyka: jednostki elementarne i uniwersalne* / A. Wierzbicka. – Lublin : Wyd-wo Uniw-tu M arii Curie-Skłodowskiej, 2006. – 535 s.

REFERENCES

1. Arutiunova, N.D. (2003). *Predlozhenie i ego smysl: logiko-semanticheskie problemy* [The sentence and its meaning: logical-semantic problems]. Moscow, Edytoryal URSS, 383 p.
2. Vykhovanets, I.R. (1993). *Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys* [Ukrainian grammar. Syntax]. Kyiv, Lybid, 368 p.
3. Vykhovanets, I.R. (1992). *Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainskoi movy*. Kyiv, Naukova dumka, 224 p.
4. Vorobets, O.D. *Postpozytsiia poshyriuvacha semantychnoi struktury rechennia u linhvistychnomu vymiri* [The linguistic dimension of the extender postposition within the semantic structure of the sentence]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Filolohichni nauky, 2015, no 6 (307), pp. 12–16.
5. Vorobets, O.D. (2012). *Prymennykovo-substantyvnyi kompleks u semantiko-syntaksychnii strukturi rechennia*. Avtoref. diss. dokt. filol. [Prepositional Substantival Complex in the Semantic and Syntactic Structure of the Sentence]. Ivano-Frankivsk, 20 p.
6. Zahnitko, A.P. (2001). *Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: Syntaksys*. Donetsk, DonNU, 662 p.
7. Kononenko, V.I. (2002). *Mova. Kultura. Styl* [Language. Culture. Style]. Kyiv, Plai, 460 p.
8. Kononenko, I.V. *Prykmetnykovi predykatyv ukrainskii i polskii movakh* [Adjective predicates in Ukrainian and Polish]. *Tendentsii rozvytku ukrainskoi leksyky ta hramatyky*, 2014, no 1, pp. 249–266.
9. Kulbabska, O.V. (2011). *Vtorynna predykatsiia u prostomu rechenni* [ddd]. Chernivtsi, Chernivetskyi nats. un-t, 672 p.
10. M ezhov, O.H. (2012). *Typolohiia minimalnykh semantiko-syntaksychnykh odynyts*. Lutsk, Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 464 p.
11. M irchenko, M .V. (2004). *Struktura syntaksychnykh katehorii* [Structure syntactic categories]. Lutsk, Vezha, 393 p.
12. *Predykat u strukturi rechennia* [Predicate in the sentence structure]. Kyiv, Ivano-Frankivsk, Varshava, Vyd-vo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka, 2010, 408 p.
13. *Ukrainska mova: Entsyklopediia* [Ukrainian language Encyclopedia]. Kyiv, Ukrainska entsyklopediia im. M .P. Bazhana, 2007, 856 p.
14. Grzegorzczkova, R. (2011). *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa, Wyd-wo Naukowe PWN, 224 p.
15. M ilewska, B. (2003). *Słownik przyimków wtórnych*. Gdańsk, Wydawn. Uniw. Gdańskiego, 291 p.
16. Przybylska, R. (2002). *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*. Kraków, TAIWPN Universitas, 608 p.
17. Pustejovsky, J. *The Syntax of Event Structure*. The language of time: a reader, Oxford, New York, Oxford University Press, 2005, pp. 33–60.
18. Wierzbicka, A. (2006). *Semantyka: jednostki elementarne i uniwersalne*. Lublin, Wyd-wo Uniw-tu M arii Curie-Skłodowskiej, 535 p.

This article examines the multivectoral predication of the extenders of the semantic sentence model in the Polish and Ukrainian languages. Multivectoral predication of the extenders is considered as mono-dependence of semantic meaning of the components under investigation, and poly-dependence, moreover the determinant component connectivity is regarded as directly or indirectly aimed vector between the traditional predicate and the extender.

Keywords: multivectoral, sentence, semantics, extender, expanded model, function, predicate, initial position, medial position, final position, semantic structure of the sentence.